

Гриненко Марія Артемівна

Магістр, аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Гриненко Мария Артемовна

Магістр, аспірант Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Grynenko Mariia

master's degree, graduate student of Taras Shevchenko National University of Kyiv

**ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ЯК ПРЕДМЕТ
«ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО УКРАЇНОЗНАВСТВА»
(НА ОСНОВІ РОБІТ ВІЛЕНА ГОРСЬКОГО)**

**ИСТОРИЯ УКРАИНСКОЙ ФИЛОСОФИИ КАК ПРЕДМЕТ
«ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКОГО УКРАИНОВЕДЕНИЯ»
(НА ОСНОВЕ РАБОТ ВИЛЕНА ГОРСКОГО)**

**THE HISTORY OF UKRAINIAN PHILOSOPHY AS A SUBJECT
«THE HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL UKRAINIAN STUDIES»
(BASED ON THE WORKS OF VILEN GORSKY)**

Анотація. Досліджено і проаналізовано основні роботи Вілена Горського і їх вплив на розвиток сучасних досліджень української філософії.

Ключові слова: історико-філософське українознавство, історія філософії, методологія історико-філософських досліджень.

Анотация. Исследованы и проанализированы основные работы Вилена Горского и их влияние на развитие современных исследований украинской философии.

Ключевые слова: историко-философское украинноведение, история философии, методология историко-философских исследований.

Summary. Researched and analyzed major works Vilen Gorsky and their influence on the development of modern research of Ukrainian philosophy.

Key words: historical and philosophical Ukrainian studies, history of philosophy, methodology of philosophical studies.

Сучасний стан досліджень у галузі історії української філософії характеризується наявністю різноманітних підходів до її інтерпретації. У сучасній філософській літературі нині представлений ряд праць, виконаних у межах описового підходу до історії філософії України. Також існують роботи, автори яких розглядають процес розвитку філософії в Україні як невід'ємний складник вітчизняної культури і пов'язують його специфічний перебіг з особливостями розвитку нефілософських сфер національної культури в контексті світової. Набули значного поширення праці, у яких історія української філософії тлумачиться

як змістовий складник інтегративно-міждисциплінарного поля українознавчих досліджень. Ще один напрям сучасних історико-філософських досліджень (та історії вітчизняної філософії зокрема) отримав назву «історія історико-філософської науки», його особливість полягає в застосуванні досягнень західноєвропейської історико-філософської думки під час аналізу сучасних проблем розвитку вітчизняної історико-філософської науки. Цей перелік основних напрямків розвитку історико-філософського знання в Україні за сучасних умов можна продовжувати і доповнювати. Однак наявність значної кількості концепцій

осмислення історії філософії України свідчить як про значні досягнення в цій галузі, так і про наявність важливих для розв'язання теоретичних та методологічних проблем.

Вагоме місце в сучасних дослідженнях з історії української філософії посідають праці Вілена Сергійовича Горського, який по праву вважається засновником концепції історико-філософського українознавства, що знайшла своє висвітлення у таких роботах, як «Історико-філософська інтерпретація тексту», «Філософія в українській культурі (теорія та методологія)», «Біля джерел: нариси з історії філософської культури України» та в численних статтях, виступах, матеріалах конференцій і має значну кількість послідовників нині.

На думку В. Горського, однією з центральних теоретичних проблем, що постали перед розвитком історії української філософії, є питання про співвідношення історичного та, власне, філософського складника цієї науки, що зумовлює специфічні риси історико-філософського пізнання загалом, оскільки саме в цій галузі історичний і предметний складник утворюють суперечність. «... Історія філософії, — зазначає Горський, — на відміну від інших історичних наук набуває антиномічного характеру — історичного і філософського одночасно. У певному сенсі можна говорити про напругу між науковим (емпірично-історичним) і ненауковим (філософсько-теоретичним), що вирізняє власне спосіб мислення у сфері історії філософії як специфічній галузі теоретичного дослідження» [2, с. 10–11]. Конкретизуючи наведене положення, учений зазначає, що «сполучення історичного і філософського начал в науці історії філософії зумовлює вихідну напругу, що рухає процес історико-філософського пізнання» і розв'язання цього протиріччя є принципово неможливим [2, с. 12]. На його думку, вихідна теоретична антиномія в структурі історико-філософського знання зумовлює в наш час два напрями розвитку досліджень історії української філософії, у яких надається перевага або історичному складнику, який спричиняє виникнення зовнішнього, описового підходу історії філософії України, або філософському, який схильний тлумачити історичний процес як логіку (у гегелівському дусі), у який знята зовнішня форма випадковості. І якщо недостатність (хоча й не хибність) описового підходу до історії вітчизняної філософії одразу ж стала досить очевидною для дослідників різних періодів, то проблематичність і небезпечність системно-логічного підходу до осмислення розвитку філософії в Україні, вважає Горський, і до сьогодні не до кінця усвідомлена: «Із часів Гегеля, — зазначає він, — а в українській історико-філософській науці — понині, саме такий підхід становить визначальну методологічну схему дослідження.

Реальне буття філософії в історії, по суті, зводиться до конструювання однолінійного процесу, міст якого утворює сутність філософського бачення, що сприймається як істина суб'єктом історико-філософського пізнання» [2, с. 13]. Таким чином, увесь матеріал, який не вкладається в цей логічний процес розгортання філософії в її історії, оголошується «поза філософським», зникає з поля дослідження, а загальним критерієм його відбору постає західноєвропейська філософська традиція» [2, с. 13].

На думку Вілена Сергійовича, історичний та філософський складники історико-філософської теорії поєднує принципа діалогічності: «Абсолютизація історичного начала загрожує втратою єдності, яка сполучає філософське різноманіття. Абсолютизація філософського начала хвибує втратою різноманіття у підсумку. Принцип діалогізму дає можливість уникнути загрози абсолютизації будь-якої схеми, що забезпечує єдність історико-філософського різноманіття в межах філософської пам'яті... Здатність почути «іншого», побачити в «чужому» «своє» і «своє» в «чужому»... — у цьому запорука успішної реалізації завдань історико-філософського дослідження на рівні, адекватному потребам нашого часу» [2, с. 15–16].

Справді, діалогічний підхід значно розширює поле історико-філософських досліджень, можливості розуміння історико-філософського процесу, методологічний апарат історико-філософської науки, але він імпліцитно приховує в собі настанову, яку, на нашу думку, не було описано в роботах Горського, а саме необхідність *конвенційного* узгодження структури історико-філософської теорії. Елемент конвенційності необхідно виникає в системі історико-філософських досліджень, що засновані на принципі діалогічності, оскільки кінцевою метою будь-якого конструктивного діалогу, апіорі спільної комунікації є досягнення консенсусу, домовленості щодо певних положень. Самі поняття *діалог*, *домовленість*, *консенсус* є рефлексивними, взаємовизначальними, саме тому в структурі діалогічної теорії історико-філософського процесу поняття істинності та згоди мають амфіболічний характер, що створює небезпеку підміни істинності конвенцією, системності-консенсусом. Ми схильні вважати, що небезпека конвенції, яка заміняє собою істинність в структурі теорії історії філософії, виникає внаслідок специфічного розуміння історії науки і самої науки. Цінність принципу діалогічності в роботах В. Горського визначена, на наш погляд, позицією щодо співвідношення наукового знання та його історії.

Горський вважає, що дослідження історії філософії суттєво відрізняються від досліджень історії науки. Аргументація вченого пов'язана з тим, що історія філософії, на відміну від історії науки, являє собою

певний спосіб філософствування, тобто історія філософії сама є філософією: « У силу граничності філософських проблем людського буття, у тому числі й пізнавальної діяльності, що є предметом осмислення у сфері філософії, вона не просто враховує здобутки власної історії, а включає сам історичний процес філософствування у сферу своєї рефлексії» [2, с. 10]. Для обґрунтування цієї думки Горський використовує тезу про те, що предмет історії науки не збігається з предметом сучасних наукових досліджень: «За всієї важливості яку для вченого-фізика, хіміка, географа чи лінгвіста, як і для митця, релігійного діяча, політика тощо мають знання з історії здобутків і втрат його попередників, що працювали на тій самій ниві певної науки, мистецтва, релігії тощо, вони суттєво відрізняються від тих, що є безпосереднім предметом його діяльності... Дослідження ж історії наукового пізнання у сфері хімії чи лінгвістики суттєво відрізняються від предмета їхнього дослідження. Так само історик мистецтва може бути позбавлений будь-яких мистецьких талантів, а історію релігії може вивчати атеїст» [2, с. 10].

Наведене міркування насправді відображає об'єктивні особливості розвитку наукового та філософського знання, але, на нашу думку, воно потребує суттєвих формальних та змістових уточнень, які, можливо, у силу особливостей предмета та завдань роботи, не наведено вченим, однак, відсутність яких не дозволяє нам остаточно погодитися з його думкою. Необхідність формального уточнення полягає в тому, що під час обґрунтування цього, на наш погляд, досить важливого для теорії та методології історико-філософської науки положення, Горський використовує аналогію — один із найслабших типів правдоподібних міркувань, за допомогою якого визначається зв'язок таких фундаментальних типів пізнання та діяльності, як філософія, наука, релігія та мистецтво. Також можна розширити й зміст положень, що апелюють до предметних сфер філософії науки, релігієзнавства, естетики, мистецтвознавства, і пресубпозиційно містяться в міркуванні дослідника. Наприклад, Горський розділяє класичну для філософії науки позицію щодо приросту та спадкоємності знання, яка у філософській літературі отримала назву «концепція кам'яної кладки», «еволюціонізм» тощо. Ця концепція тлумачить розвиток науки та наукового знання як поступовий еволюційний процес «прирошення знань». Однак, якщо зануритися до численних сучасних зарубіжних та вітчизняних досліджень у галузі філософії науки та історії науки, то нескладно переконатися в тому, що ідея природження знань, будучи актуальною за часів Гегеля, не розглядається як така, що може пояснити особливості та закономірності розвитку науки й нау-

кового знання, і давно не використовується ані філософами науки, ані вченими-практиками.

Складно цілком погодитись без значних уточнень і з думкою про те, що сучасна наука дискредитує наукові досягнення минулого, а в розвитку філософського знання така закономірність не проявляється [2, с. 10]. Філософія як форма знання виникає набагато раніше, ніж наука, яка є явищем Нового часу. І, якщо відволіктись від творів Платона і Арістотеля, до яких апелює Горський, то в історії філософії, як і в історії науки, можна віднайти значну кількість представників, філософських систем, течій, шкіл та напрямків, які мають виключно історичну цінність.

Одним із вагомих досягнень Горського, на наш погляд, є обґрунтування змістовної типологізації досліджень з історії філософії, яка застосовується ним до досліджень з історії вітчизняної філософії. На основі аналізу сучасних досліджень з теоретичних та методологічних проблем історико-філософської науки Горський виокремлює два основні аспекти історико-філософського дослідження: генетичний та функціональний, кожен із яких охоплює ряд дослідницьких завдань. До генетичного аспекту історико-філософського пізнання дослідник зараховує завдання, пов'язані з визначенням загальних культурних підстав, що спричинили виникнення певного філософського питання, теоретичне становлення ідеї, «народженої цим запитанням» і «виявлення смислу, який несе в собі твір» [2, с. 29]. До функціонального ж аспекту вчений зараховує: 1) «вивчення особливостей діяльності з розширення і збагачення авторського смислу в колі однодумців», тобто впливу інших філософських ідей на смисл вчення того чи іншого філософа; 2) дослідження процесу трансформації смислу і значення авторської ідеї на різних етапах розвитку філософської теорії; 3) визначення ролі певної філософської ідеї в історії культури [2, с. 22].

На основі різних розумінь зазначених універсальних завдань та методологічних засад Горський виокремлює три типи історико-філософських досліджень, які позначаються термінами: «історія філософської думки», «історія філософської теорії» та «історія філософів». Цілком очевидним є факт, що ці типи досліджень функціонують і як способи реконструкції розвитку філософії в Україні, проте, на наш погляд, можна зафіксувати значну нерівномірність їх розвитку.

Під «історією філософської думки» Горський розуміє частину історико-філософських досліджень, спрямовану на вивчення розвитку філософської думки у культурно-історичному контексті, визначення взаємозв'язку філософії з іншими сферами суспільного життя — релігією, політикою тощо. Метою цього типу реконструкції історико-філософського процесу є

з'ясування контексту, у межах якого виникає і розвивається філософська проблематика, формується особистість філософа [2, с. 23].

На сучасному етапі все більшої актуальності набуває «історія філософської теорії». Робота в цьому напрямку спрямована на аналіз основних закономірностей розвитку професійної філософії, розробку теорії історико-філософського процесу та методологію його пізнання. Дослідження такого типу є нині малопоширеними в галузі історії української філософії. Однак дедалі більше вчених вказують на актуальність і необхідність таких розробок.

Особливу увагу Горський надає третьому типу реконструкції — «історії філософів». На його думку, цей підхід дозволяє уникнути проблем де персоніфікації історико-філософського процесу. Він вводить до предмету історико-філософського дослідження особистість філософа. « Тут історія філософії виступає як... поле діяльності тих неповторних особистостей, які пручаються у відповідь на спроби повивати їх у «типовий образ», «загальні закономірності» [2, с. 27]. Також з «історією філософів» дослідник пов'язує впровадження необхідного, на його думку, принципу «презумпції рівноцінності», відповідно до якого

внесок кожного філософа у розвиток цієї науки є рівноцінним з іншими.

В якості висновку хотілося б відмітити, що історія української філософії перебуває на такому етапі свого розвитку, коли особливої актуальності набуває не стільки такий тип осмислення історико-філософського процесу, як, уживаючи термін Горського, «історія філософської думки», скільки «історія філософської теорії». Один тип історико-філософського дослідження в контексті проблем розвитку історії філософії України не дискредитує інший (як це можна побачити в історико-філософській теорії Гегеля), а є його логічним продовженням. Більше того, ці два типи реконструкції мають паралельний характер розвитку і є відносно автономними сферами історико-філософського пізнання. Суттєво відрізняються вони лише за суб'єктом пізнання, оскільки в «жанрі» історії філософської думки України може працювати і непрофесійний історик філософії (як свідчить сучасна дослідницька література, це може бути і історик, і філолог, і мистецтвознавець), тоді як для осмислення теорії історико-філософського процесу в Україні, проблем розвитку історії української філософії як науки необхідною постає фахова (академічна) історико-філософська підготовка.

Література

1. Горський В. С. Філософія в українській культурі (методологія та історія). — Філософські нариси. — К.: Центр практичної філософії, 2001. — 236 с.
2. Горський В. С. Біля джерел. — К.: Видавництво Києво-Могилянської Академії, 2006. — 262 с.